

Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами регіону

М.М. Гуменюк, асистент

Буковинський державний фінансово-економічний університет

Встановлено, що до стратегічних завдань державної політики у сфері аграрного землекористування належать: удосконалення структури сільгоспугідь та посівів; створення земельного банку, який би здавав її в оренду для використання за цільовим призначенням; запровадження ринку землі та контроль конкуренції на ньому; вдосконалення економічного механізму господарювання, спрямованого на охорону природних ресурсів, з урахуванням регіональних особливостей сільгоспвиробництва.

Основним ресурсом сільськогосподарського виробництва є земля, раціональне використання якої здебільшого визначає рівень ефективності господарювання. Земля розглядається економістами як природний фактор, як природне багатство і першооснова господарської діяльності. На відміну від інших факторів виробництва однією з важливих властивостей “землі” є її обмеженість. Тому зараз у всьому світі гостро постає питання щодо оптимізації земельних ресурсів та їх раціонального використання.

За різними оцінками Україна має від 8 до 15 % світових запасів чорноземів, що становить найбільш родючу частину оброблюваного ґрунту. Розораність земель в Україні одна із найвищих у світі і становить більше 70 %, а в ряді регіонів і 88–90 % [4, с. 5]. За п'ять років, починаючи з 1 січня 2006 року, площа сільськогосподарських земель зменшилася на 150,8 тис. га; за минулий рік – на 21,9 тис. га, причому площа ріллі стала меншою лише на 1,9 тис. га, а от площі перелогів і пасовищ зазнали більш значних змін і зменшилися відповідно на 10,6 і 7,8 тис. га [3].

Ефективне використання земельних ресурсів має виключно важливе значення для сталого розвитку аграрного сектору України. На сьогодні рівень використання земель в Україні настільки критичний, що подальша деградація потенціалу земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки. Саме тому дослідження можливостей ефективного використання земельних ресурсів у сільському господарстві, розробка відповідного механізму реалізації цих можливостей є невідкладними завданнями, що вимагають негайного вирішення.

Проблемі підвищення ефективності використання земельних ресурсів присвячені дослідження М.Д. Безуглого, М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, А.М. Третьяка, В.Й. Шияна та інших [1, 4, 7]. Водночас складність даної проблеми в практичному і теоретичному плані потребує

конкретних досліджень із даної тематики з урахуванням територіальних особливостей.

Основною метою даної роботи є дослідження ефективності використання земельних угідь Івано-Франківської області в сучасних умовах на основі аналізу роботи сільськогосподарських підприємств.

Нині використання землі вважається ефективним, раціональним, якщо не тільки збільшується вихід продукції з одиниці площі, підвищується її якість, знижуються витрати на виробництво одиниці продукції, але й при цьому зберігається або підвищується родючість ґрунту, забезпечується охорона навколишнього середовища [7, с. 87]. В Україні ж високий рівень розораності сільськогосподарських угідь і практично повне припинення комплексу робіт із захисту ґрунтів призвели до розвитку “ерозійно-деградаційно-руйнівних” процесів як в регіональному, так і в державному масштабах [5, с. 8].

Економічна ефективність використання земельних угідь у сільському господарстві характеризується системою натуральних і вартісних показників. До натуральних показників належать урожайність сільськогосподарських культур та виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції з розрахунку на 100 га відповідних земельних угідь (молока, м'яса всіх видів, яловичини, вовни – на 100 га сільськогосподарських угідь; зерна, цукрових буряків та інших продуктів рослинництва, а також свинини – на 100 га ріллі; продукції птахівництва – на 100 га площі посіву зернових культур). До вартісних показників належать вартість валової і товарної продукції, валовий і чистий дохід та прибуток з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь [2, с. 17].

1. Урожайність сільськогосподарських культур в сільгосп підприємствах Івано-Франківської області, ц/га [6, с. 267]

Культура	1990	2000	2005	2008	2009	2010	2010 рік у % до	
	р.	р.	р.	р.	р.	р.	2000 р.	2009 р.
Зернові культури	34,6	19,0	20,0	32,9	31,2	28,1	147,9	90,1
Цукрові буряки	329	234	226	303	263	214	91,4	81,4
Соняшник на зерно	–	7,8	7,6	14,0	17,4	13,9	178,2	79,9
Ріпак	18,2	13,1	12,0	21,8	21,5	16,2	123,7	75,3
Льон-довгунець	7,5	3,2	7,2	4,4	3,7	-	-	-
Картопля	149	105	96	110	148	116	110,4	78,4
Овочі	141	170	427	464	535	369	217,0	68,9
Плоди та ягоди	10,6	14,8	6,3	3,0	7,8	15,8	106,7	202,6

У досліджуваній Івано-Франківській області площа сільськогосподарських угідь сільгосп підприємств складає 108,1 тис. га, або 0,26 % угідь України, з яких ріллі – 100,7 тис. га (93,1 %); пасовищ – 3,2 тис. га (3,0 % угідь області);

багаторічних насаджень – 1,0 тис. га (0,9 %). Землі сільськогосподарських підприємств у 2011 році становили 17,1 % сільгоспугідь, або 7,8 % земельної площі Івано-Франківської області. Питома вага посівної площі сільгоспідприємств у загальних посівах 2010 року становила 31,9 %, що на 14,9 та 1 % менше, ніж у 2000 і 2009 роках відповідно, і на 3,1 % більше, ніж у 2004 році. Посівна площа у 2010 році скоротилася, зокрема, за рахунок виведення з обороту малопродуктивних та ерозійно-небезпечних земель.

За 2000–2010 рр. простежується здебільшого позитивна тенденція з урожайності зернових культур ріпаку, соняшнику, картоплі, плодів та ягід, овочів; при цьому зменшилася урожайність цукрових буряків (табл. 1).

У 2010 році порівняно з 2009 відбулося зниження урожайності практично усіх культур, тільки врожайність плодів та ягід збільшилася удвічі. Якщо провести порівняльний аналіз, то у 2010 році врожайність у сільгоспідприємствах була меншою, ніж у господарствах населення: зернових на 7 %, цукрових буряків – 11,9, картоплі – 8,7, плодів та ягід – на 70,2 %. Урожайність овочів удвічі була більшою ніж у господарствах населення. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших областях. Про неефективне використання земель свідчить і те, що за високої якості ґрунтів українські сільгоспвиробники мають урожайність у 2–3 рази нижчу, ніж у розвинених країнах.

2. Внесення добрив під сільськогосподарські культури в сільгоспідприємствах, крім малих [6, с. 264]

Показник	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 рік до 2005 р., %
Мінеральні добрива						
Внесено у поживних речовинах – усього, тис.ц	51,0	30,7	80,7	81,6	74,0	241,1
Удобрена площа, тис.га	70,2	40,0	69,1	69,8	68,2	170,5
Частка удобреної площі, %	41,7	51,8	72,9	70,4	71,6	138,2
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, кг	30	40	85	82	78	195,0
Органічні добрива						
Внесено – усього, тис.т	480,1	128,5	117,6	106,2	108,8	84,7
Удобрена площа, тис.га	8,9	2,6	6,9	5,0	4,1	157,6
Частка удобреної площі, %	5,3	3,4	7,2	5,0	4,3	126,5
Внесено на 1 га посівної площі, т	2,8	1,7	1,2	1,1	1,1	64,7

На показники урожайності більшості сільськогосподарських культур негативно впливає недостатня кількість внесення мінеральних та органічних добрив. В основному сільгоспвиробники застосовують спрощені технології вирощування і тільки дещо більше половини посівних площ удобрюються, а дози застосування мінеральних добрив в 4–6 разів менші, ніж технологічно необхідні (табл. 2). Як бачимо, має місце збільшення внесення мінеральних добрив при суттєвому скороченні внесення органічних. При цьому погіршилися і якісні параметри внесення органічних добрив: в 2010 р. на 1 га удобреної площі припадало 1,1 т поживних речовин, що на 35,3 % менше рівня 2005 р. Якщо зменшення кількості внесення мінеральних добрив можна пояснити нестачею коштів на їх закупівлю, то зменшення внесення органіки зумовлено скороченням поголів'я худоби в сільськогосподарських підприємствах області.

Намагаючись збільшити ефективність використання земельних ресурсів сільгоспвиробники здійснюють виробництво на меліорованих (осушених) землях (табл. 3). За період 2005–2010 рр. спостерігається тенденція незначного збільшення зібраної площі тільки зернових культур, щодо іншої продукції, то зібрана площа залишається без змін або зменшується.

3. Виробництво основних сільськогосподарських культур на меліорованих землях у сільгоспідприємствах Івано-Франківської області [6, с. 261]

Продукція	2004 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 рік до 2005 р., %
Зібрана площа, тис.га						
Зернові культури	21,1	20,0	22,1	24,4	22,7	113,5
Цукрові буряки	0,8	0,7	0,1	0,0	0,5	71,4
Картопля	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	100
Овочі відкритого ґрунту	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	100
Валовий збір, тис.т						
Зернові культури	51,5	41,8	63,8	67,5	58,9	140,9
Цукрові буряки	21,9	20,6	2,6	0,3	7,3	35,4
Картопля	1,4	0,8	0,6	1,2	1,1	137,5
Овочі відкритого ґрунту	1,0	1,4	1,0	1,2	0,9	64,3
Урожайність з 1 га, ц						
Зернові культури	24,5	20,9	28,8	27,7	25,9	123,9
Цукрові буряки	283,3	310,5	358,6	136,9	138,0	44,4
Картопля	146,3	123,4	80,8	140,6	118,1	95,7
Овочі відкритого ґрунту	93,8	146,4	141,1	153,8	135,7	92,7

Недостатнє використання заходів меліорації можна пояснити тим, що значно меншою врожайністю на осушених землях, ніж на інших, зокрема у 2010 році зернових культур на 8,5 %, цукрових буряків на 55,1 %.

Спостерігається тенденція підвищення урожайності картоплі на меліорованих землях, яка у 2010 році була на 1,8 % вищою, ніж на сільськогосподарських угіддях. Проте обсяги здійснених заходів меліорації є недостатніми через відсутність коштів; крім того, не використовуються інші види меліорації. Зазначимо, що найбільш продуктивними є зрошувані землі, на яких в Україні виробляється весь рис, значна частка овочів, фруктів і винограду, а також зерно кукурудзи.

За досліджуваний період відбувалося зростання продуктивності сільськогосподарських земель (табл. 4).

4. Динаміка економічної ефективності використання земельних ресурсів сільгосп підприємствами Івано-Франківської області [6]

Показник	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення (±) 2010 року, % до:	
					2005 р.	2009 р.
Виробництво валової продукції – усього, млн грн	243,1	478,3	508,3	583,9	140,1	14,8
на 100 га с.- г. угідь, тис. грн.	470,1	423,6	445,8	540,1	14,9	21,1
рослинництва	198,7	172,7	212,6	201,2	1,3	-5,3
тваринництва	271,4	295,5	296,0	310,1	14,3	4,8
Прибуток (збиток-) – усього, млн грн.	19,5	3,4	110,6	394,9	у 21 раз	257,0
на 100 га с.- г. угідь, тис. грн.	17,3	3,0	97,0	365,3	у 21 раз	276,5
Наявність основних засобів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	375,8	898,9	1213,2	1353,2	у 2,5 рази	11,5

Якщо вихід валової продукції сільськогосподарських підприємств зі 100 га площі попередні роки був меншим, ніж загалом по сільському господарству області, то у 2010 році він зріс на 5,3 %. Позитивним є значне зростання прибутковості сільськогосподарських підприємств за сталої їх кількості. На відміну від попереднього року рентабельним стало вирощування зернових культур, в основному за рахунок прибутковості гречки та кукурудзи на зерно, суттєво зросла рентабельність виробництва картоплі та насіння соняшнику. Проте досить часто висока прибутковість була забезпечена екстенсивним використанням земельних ресурсів та нехтуванням принципами пріоритетності використання земель. У зв'язку з оновленням основних засобів та автоматизацією виробництва у 2,5 рази зросла наявність основних засобів на 100 га сільськогосподарських угідь.

Використання на великих площах зарубіжної техніки, не пристосованої до умов західного регіону через відсутність контролю щодо її впливу на ґрунти,

довільне застосування полицевих і безполицевих знарядь в обробітку посівів спричинили надмірне ущільнення ріллі, розпорошення верхнього шару ґрунту, погіршення повітряного і водного режимів, зниження його протиерозійної стійкості [1, с.5].

В Україні здійснено великий обсяг робіт з реформування земельних відносин. Проте роздержавлення земель та зміна форм господарювання поки що не привели до поліпшення використання земель, підвищення продуктивності землеробства. Не можна забезпечити захисту земель від руйнівних процесів змінивши тільки форму власності на землю. Необхідно забезпечити на державному рівні регулювання оптимальної системи землекористування, збереження та підвищення рівня родючості землі, дотримання технологічних процесів, системи сівозмін.

Підсумовуючи, можна виділити такі стратегічні завдання державної політики у сфері аграрного землекористування: удосконалення структури сільськогосподарських угідь та посівів; створення земельного банку, який би викупував землю і здавав в оренду для використання за цільовим призначенням; запровадження ринку землі; контроль конкуренції на ринку оренди земель, посилення якої є результатом створення агрохолдингів; забезпечення фінансування реконструкції старих і будівництва нових, технічно досконалих зрошувальних і осушувальних систем.

Велике значення для раціонального використання землі має вдосконалення економічного механізму господарювання, спрямованого на охорону природних ресурсів. Крім того, заходи щодо підвищення ефективності використання землі мають бути ефективно впроваджені за умови врахування регіональних особливостей сільськогосподарського виробництва.

Бібліографія

1. Безуглий М.Д. Оптимізація основних ланок землеробства в західному регіоні України / М.Д. Безуглий, А.С. Заришняк // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 2. – С. 5–7.
2. Економіка сільського господарства: навч. посібник / [Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.]; за ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К. : Каравела, 2009. – 264 с.
3. Земельний фонд України станом на 1 січня 2011 року та динаміка його змін в порівнянні з даними на 1 січня 2006 і 1 січня 2010 років [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України. – Режим доступу: <http://www.dazru.gov.ua>
4. Зубець М.В. Аграрна політика і реформування / М.В. Зубець // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 3–11.
5. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 3–12.
6. Розвиток села Івано-Франківщини: [Статистичний збірник / за ред. Л.О. Зброй]. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики, 2011. – 330 с.

7. *Третьяк Л.А.* Экономика сельскохозяйственной организации: учебное пособие / *Л.А. Третьяк, Н.С. Белкина, Е.А. Лиховцова.*– [2-е изд.]. – М. : ИТК “Дашков и К”, 2012. – 400 с.